

MILSTOLPEN

Österåkers hembygdsförening
Nr 5 år 2010, årgång 29

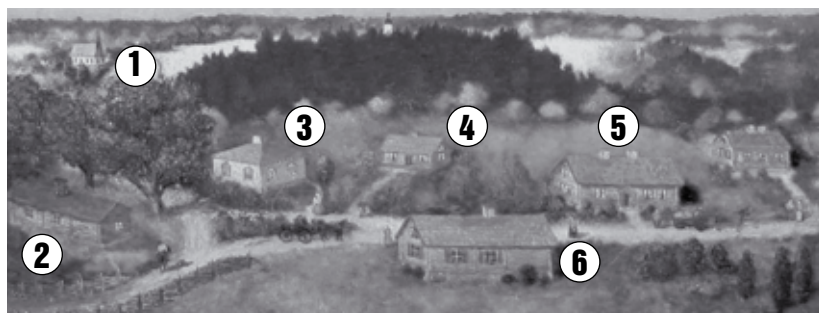

*Åkersbergas äldsta centrumbildning "Båtstorpshagen".
Målning av John Ehrlton 1978 (beskuren).*

**Anlita er lokala expertis för
färg, mattor, tapeter och dylikt**

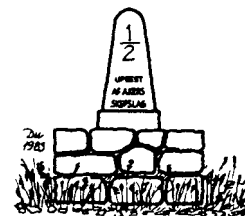
Förklaring till omslagsbild

Nr 1 - Österåkers kyrka, nr 2 - Smedjan, nr 3 - Handelsföreståndarens hus, nr 4 - Krogen, nr 5 - Stenhagens handel, nr 6 - Fattigtugan.

Tavlan målades av John Ehrlton på initiativ av Evert Lööf som ville bevara denna ursprungsmiljö för eftervärlden och utvecklade detta för konstnären. Tavlan blev färdig 1978 och han skänkte den till Hembygdsföreningen som emottog den på årsmötet d. 15 maj 1980 som då leddes av Carl Mossberg. Tavlan deponerades d. 29 maj 1980 till kommunen (dåvarande Vax-

holms kommun) enl ett mottagarkvitto undertecknat av Stefan Cronberg d. 29 maj 1980 med texten: "Hembygdsföreningen deponerar tavlan hos Vaxholms kommun med önskemål att denna placeras i lokal där kommunen sammanträder, d.v.s. i lokal där ett flertal av kommunens förtroendevalda finns samlade för beslut".

MILSTOLPEN

Österåkers hembygdsförening
Nr 5 år 2010, årgång 29

I detta nummer:	Sida:
Scenens och biodukens folk	4
Stenhagens handel	13
Pyndarefyndet	16
Rydboholms slott	21

**ÖSTERÅKERS HEMBYGDS-
OCH FORNMINNESFÖRENING**

MILSTOLPEN

Redaktion:

Sven Hugosson (ansvarig utgivare)

telefon 08-540 22930

E-post: sven@hugosson.se

Carl-Göran Backgård

Hans von Matérn

Gunnar Winberg

Upplaga: 1.100 exemplar

Bilder: ÖHF:s bildarkiv där ej annat anges

Österåkers hembygds-
och fornminnesförening:

Postadress: Box 606

184 27 Åkersberga

Produktion: Big Box AB, Minna Karlsson, Telefon 08-544 107 30

Scenens och biodukens folk

Under arbetet med tidigare artiklar i serien "Kända män och kvinnor..." har jag flera gånger överraskats av antalet "kändisar" som bott i vår kommun. En hel del namn har jag själv hittat, men ett stort antal har jag via mail, telefonsamtal och brev blivit tipsad om av uppmärksamma läsare. Jag är glad över alla påpekanden – fortsatt gärna! När serien är avslutad skall jag presentera ett "uppsamlingsheat" med alla missade namn.

Dagens avsnitt inleder vi med en skådespelare som åtminstone för mig är ett helt okänt kort, Oscar Vilhelm Rydin. Han bodde med sin familj i Lyktan, den f d krogen i Lilla Säby. Om hans skådespelargärning har det inte gått att få fram några fakta av intresse.

DRAMATENCHEFEN

Däremot har vår nästa skådespelare varit betydligt oftare omskriven och beskriven. Pauline Brunius föddes 1881 i Stockholm. Hon inledde sin karriär med balettstudier vid Kungliga Operan men övergav ganska snart dansen för att agera på talscenen. I tidiga engagemang var hon knuten till Olympiateatern och Svenska Teatern, innan hon 1926 tillsammans med Gösta Ekman d. ä. och sin make fram till 1932 drev Oscarsteatern i Stockholm. Under det tidigare 1920-talet skrev hon ett antal filmmanus och förekom själv på filmduken, ofta i nationalistiskt färgade filmer som "Charlotte Löwensköld" och "Karl XII". Efter en del försök som regissör anställdes hon 1938 som chef för Kungl Dramatiska teatern, en anställning som varade i tio år. Denna period i Dramatens historia framstår inte som någon mer lysande tid:

Pauline Brunius

konflikterna var många och kritiken mot henne stundtals hård. Bland annat beskyldes hon för att vara för ytlig i valet av repertoar. Under många år vistades hon sommartid i sin och makens villa på Generalsvägen 138 i Österskär. Paret köpte villan 1920 och döpte den till "Stugan". Paret Brunius utgjorde under en lång rad år en betydelsefull del av Österåkerssocieteten, i vilket också ingick Naemi och Hugo Wik samt direktör Nils Wendel på Persatorp och musikerparet Harry Fritz-Crone med hustru. Pauline Brunius avled 1954.

Maken John Brunius var några år yngre än Pauline, född 1884, och till yrket också skådespelare. Han engagerades av "teaterkungen" Albert Ranft vid Svenska Teatern 1918, men hans bestående insatser kom att bli som regissör och teaterchef. Mellan

1918 och 1934 regisserade han mer än tjugofem filmer, några av dem litterära prestigearbeten som "Synnöve Solbakken" och "En glad gutt". Ett antal filmer kan karakteriseras som kostymspektakel i historisk miljö: "Gustaf Wasa", "Fänriks Ståls sägner" och "Karl XII" är exempel ur denna genre. Äktenskapet med Pauline havererade 1935 och John Brunius avled två år senare.

Strax före andra världskrigets utbrott köpte Ivar Kåge Nyboda gård i Österåker. Han föddes 1882 i Stockholm och studerade vid Dramatens elevskola 1902-1905 varefter han "sögs in" i Albert Ranfts värld. Han återvände till Dramaten 1912 och var sedan engagerad där till 1943. Några riktigt stora roller kom aldrig på hans lott, men ett uppslagsverk karakteriserar hans verksamhet ändå på följande positiva sätt: "Han utförde karaktärsroller med ett av manlig värme och nobless präglad konstnärskap". Han filmdebuterade redan 1912 i en film av Victor Sjöström och kom att medverka i ett sextotal filmer i så skilda genrer som "Kvartetten som sprängdes" 1936, "General von Döbeln" 1942 och "Janne Vängmans bravader" 1948. Ivar Kåge avled i Stockholm 1953.

EN KLASSRESA AV KLASS
Tora Johansson föddes 1893 under små omständigheter på Södermalm i Stockholm. Fadern var hyrkusk och etablerade sig efter en tid som lantbrukare på Södertörn medan modern och Tora blev kvar i staden. I skolan upptäcktes hennes teatertalang och hennes lärare uppmuntrade henne att fortsätta inom teatern. År 1908 kom hon som den dittills yngsta eleven in på Dramatens elevskola och antogs som premiärelev. Skälet till

att hon antogs som 15-åring var att hon skrivit sitt födelseår så slarvigt att ingen kunde läsa årtalet 1893. När man några år senare upptäckte misstaget fick hon tack vare att hon ansågs så ovanligt begåvad stanna kvar. I samband med studierna på elevskolan bytte hon till artistnamnet Tora Teje och samtidigt mötte hon sin blivande make, hovfotografen Herman Sylwander – klassresan hade påbörjats!

Efter avslutade studier kom hon först till Dramaten där hon direkt uppmärksammades för sin roll i John Galsworthys drama "Kamp". Därefter engagerades hon av Alberts Ranft till Svenska Teatern där hon slog igenom på allvar och hennes storhet blev känd. Hon spelade där många gånger mot "den store" Gösta Ekman, som också privat blev en nära vän. Det är möjligt att glansen kring hennes namn idag har bleknat, men på 1910- och 20-talet var hon den mest uppmärksammade och omtalade

Tora Teje

aktrisen i Stockholm. Hon syntes ofta posande på Strandvägen, vacker, välklädd, i sällskap med sina vinthundar eller i sin Isotta Fraschini-bil, den stora divan – fjärran från Tora Johansson från Hornstull.

1923 återvände Tora Teje till Dramaten, där hon stannade under resten av sin tid som skådespelare. Hennes filmkarriär var inte omfattande, till stor del beroende på att Dramatens ledning inte önskade att deras skådespelare skulle förekomma på film. Hon gjorde dock några roller, som visade vad svensk film missat. Det främsta exemplet på hennes filmkonst är Mauritz Stillers "Erotikon", som spelades in 1920.

På Dramaten spelade hon de stora tragiska rollerna i "Fedra", "Medea", "Ett drömspel" och "Klaga mände Elektra". Jag skrev tidigare att Pauline Brunius inte var helt okontroversiell som Dramatenchef. När hon tillträdde sitt chefskap 1938 var det slut med rollerna för Tora Teje! Trots att hon var fast anställd var det ytterst sällan hon tilldelades någon roll. När Brunius blev sjuk 1941 fick Teje överta huvudrollen i "Farmor och vår herre". Uppsättningen blev en stor publiksuccé som dock Brunius snabbt la ner när hon återkom på chefsstolen!

Pjäsen sattes dock upp på nytt med Tora Teje när Karl Ragnar Gierow blivit Dramatenchef och gick sedan på uppskattad turné genom landet med Riksteatern.

Herman Sylwander köpte 1922 den vackra jugendvillan Herrhaga vid Dyvik, där familjen tillbringade stor del av sin tid sedan Teje avslutat sin teaterkarriär. Villan är fortfarande i familjens ägo. Tora Teje slutade sina dagar 1970 och är idag begravd på Roslagskulla kyrkogård.

HÄRLIGA TIDER, STRÅLANDE TIDER
I en helt annan typ av skådespeleri verkade Thor Modéen. Han föddes 1898 i Kungsör, där han växte upp på järnvägsstationen där fadern var stins och modern postföre-

Thor Modéen

ståndare. Det var nog tänkt att Thor skulle skaffa sig ett "vanligt" yrke – banktjänsteman var det som låg närmast till - och han arbetade under en period också på det svenska konsulatet i Stettin. Studier i Stockholm ledde honom vidare till teaterlektioner och sedan var det utan återvändo teatern och filmen som gällde. I Österåker har Modéen ägt Undals gård, men inget där idag bär några synliga minnen av honom.

Vi som idag ser Thor Modéen på någon gammal filmsnutt eller minns honom som rundlagd, jovialisk skådespelare har idag svårt att se honom som dansör, men det var som en magerlagd sådan han debuterade på cabaret Vildkatten i Göteborg 1918. Fortsatta teaterstudier på Lorensbergsteatern skapade en av mellankrigstidens mest uppskattade skådespelare och komiker, som filmdebuterade som den finske fältmarskalken Johan August Sandels, till häst i filmen "Fänrik Ståls sägner". Hans följande filmroller skulle vara av betydligt mer anspråkslöst format och han gjorde sällan några centrala roller – oftast var han

en "katalysator", som genom skämt och gags drev handlingen framåt. Hans domän var det som kritikerna kallade "pilsnerfilmer", i vilka han ofta spelade cigarrökande grosshandlare eller – under krigsåren – bekymmerslös menig soldat. Han dominerade scenen, både genom sin kropps storlek och genom sina halsbrytande skämt, ofta improviserade. Han var oerhört populär! När han på 1940-talet fick en filmpartner i Åke Söderblom blommade han upp än mer. Åke Söderbloms roll övertogs så småningom av John Botvid, som dock aldrig lyckades ge Modéen den stimulans som Åke Söderblom bestått honom med.

1935 förekom Thor Modéen i ett rättsfall: han och hans kollega John Vilhelm Hagberg dömdes enligt Ordningsstadgans paragraf 17 till 75 kronor i böter för att ha varit för roliga på en matiné på juldagen i Sportpalatset i Stockholm. Bland annat skall Modéen vid detta tillfälle ha burit en alldeles för rolig hatt!

Thor Modéen gick ur tiden 1950, men hans minne lever kvar. Thor Modéen dagarna firas regelbundet, en biografteater i Kungsör bär hans namn och Thor Modéentrapporna går från Katarinavägen upp till Södra teatern i Stockholm.

Någon gata i Österåker har Hans Strååt inte fått uppkallad efter sig men Hjalmar Strååts väg minner om hans fader, konstnären. Hans Strååt föddes i Stockholm 1917 och genomgick Dramatens elevskola 1940-1943 varefter han direkt fick anställning vid teatern. Detta engagemang varade fram till 1951, då han anställdes vid Uppsala Stadsteater till 1956 för att sedan åter engageras vid Dramaten. Där gjorde han mer än 170 roller, bland annat titelrollen i "Marat" 1965. Mellan 1941 och 1987 gjorde Strååt också cirka sextio filmroller i många "stora" filmer: "Rid i natt", "Kungsgatan", "Hamnstad", "Herr Arnes penningar", "Sommar nattens leende", "Bokhandlaren som slutade bada"

och "Fanny och Alexander". Också på TV syntes Hans Strååt, till exempel som doktor Lundevall i "Hedebysborna" och som lektor Barfoth i "Markurells i Wadköping". Hans Strååt avled på Lidingö 1991.

KVARTETTEN FRÅN ÖSTERSKÄR
Österskärshalvön har genom tiderna dragit till sig prominenta personer. Under medeltiden var det höga kyrkliga potentater som bebodde Tunaborgen. Något senare, när Tuna gård skapades, var det män i kungens omedelbara närhet som var "högdjuren": Georg Norman, Claude Collart och Gustaf Banér. Och så har det fortsatt även sedan järnvägen byggdes ut till Österskärs station.

Skådespelarna utgör inget undantag från den regeln. Paret Brunius är redan nämnda, men det finns ytterligare fyra kända aktörer som varit bosatta på Österskär.

Den förste av dem hade anknytning till Tuna säteri. Han föddes i Malmberget 1910 som Stig Ohlsson, men blev välkänd över hela landet under det artistnamn han tog när han antogs till Dramatens elevskola 1929, Stig Järrel. När han var tre år gammal flyttade han tillsammans med föräldrarna till Stockholm, och under skolgången på Södra Latin kom han i kontakt med teatern. Regissören Alf Sjöberg fick se Järrel agera och uppmanade honom att söka till elevskolan. Han fullföljde aldrig utbildningen - kanske var det av sårad stolthet han slutade efter två år, när han inte blev antagen som premiärelev.

Hans teaterbana gick dock vidare. Först i ett privat teatersällskap och sedan hos Gösta Ekman. Han debuterade på Vasateatern 1931 och arbetade sedan under fyra lärorika år för Ekman. Under några följande år på Blancheteatern utmejslades den spelstil som senare blev hans tydliga kännetecken: en snabbhet i replikföringen, till synes improviserad, och en draging åt det djävulska. Patologiska roller blev Järrels signum i många filmroller, och ingen kan väl undgå

Stig Järrel som Caligula i "Hets"

att tänka på latinlektorn Caligula i filmen "Hets" när man talar om Järrel och film.

Men han var mångsidig. Hans roll i "Fram för lilla Märta" tillhör vid det här laget de klassiska farsrollerna liksom hans roll som flygaren som förlorar synen i "Första divisionen". Dessa tre filmer var för övrigt de enda Stig Järrel ville kännas vid – resten betraktade han mest som utfyllnadsgods, trots att han medverkade i långt mer än ett hundra filmer.

Stig Järrel delade sin tid mellan filmen, revyscenen och radion. Som revyartist var han ledande i Kar de Mumma-revyerna på Blancheteatern och Folkan i 34 år. Hans rollfigur Fibban Karlsson tillhör de klassiska "gubbarna". Fibban dök upp för första gången 1939 och följde sedan med Stig Järrel i decennier.

Hans enorma improvisationsförmåga firade stora triumfer också i radio, där han deltog i serier som "Tjugo frågor" och "På minuten" (där han kunde prata hur länge som helst utan att staka sig eller upprepa sig). Att hans begåvning dessutom sträckte sig till det litterära planet är kanske inte lika bekant: han gav ut ett antal diktsamlingar

och några böcker av självbiografisk natur.

Stig Järrel försvann från de offentliga scenerna på 1980-talet. Då hade han sålt Tuna säteri och flyttat till Roquebrune på franska Rivieran där han avled 1998.

På Bergstigen i Österskär bodde under en period flygöversten Sven Lampell med hustru Eva och barn. Hustrun var mer känd som Eva Dahlbeck, en av den svenska filmens verkligt stora. Hon föddes i Saltsjö-Duvnäs 1920 och närde tidigt drömmar om att bli dansös. Under skolåren visade hon också ett litterärt intresse och ägnade sig ofta åt diktrecitation vid tillställningar i olika sammanhang.

En tid arbetade hon i en musikaffär och som kontorist på Socialstyrelsen men upptäckte då att det livet inte var vad hon drömt om. Studier vid Gösta Terserus teaterskola ledde till Dramatens elevskola, där det krävdes två försök för henne att bli antagen. Men utbildningen ledde till engagemang vid Dramaten från 1944 och två decennier framåt.

Det var som filmskådespelare hon blev mest berömd. Debuten på vita duken kom i Gustaf Molanders "Rid i natt" 1942, där hon spelade äldermannens dotter Botilla, urtypen för folkviseljuv ung kvinna. Under en period på 1950-talet fastnade hon i denna typ av roller, men regissörer som Alf Sjöberg och Ingmar Bergman insåg att det fanns åtskilligt mer att hämta ur henne. I Sjöbergs "Bara en mor" fick hon sitt definitiva genombrott som statarhustru Rya-Rya: rollen är för övrigt den enda av ett femtiotal roller hon själv kände sig riktigt tillfreds med.

Hennes verkliga styrka var den rappa, intelligenta replikföringen, något som Ingmar Bergman tog fasta på i sina 50-talskomedier. Speciellt i spelet mot Gunnar Björnstrand var hon lysande. "En lektion i kärlek" och "Sommarnattens leende" utgör minnesvärda höjdpunkter i den svenska filmproduktionen.

Eva Dahlbeck hade en särskild förmåga att gå in i sina roller, något som gjorde rollfiguren trovärdig men som också krävde oerhört mycket av henne – och som till slut blev för mycket. När hennes man 1964 utnämndes till flottiljchef i Söderhamn valde hon att följa med honom och lämnade då sin skådespelarkarriär och sin tjänst som lärare i scenframställning vid Dramatens elevskola.

I stället tog hennes litterära ambitioner överhanden. Redan tidigt hade hon skrivit kupletter till Kar de Mumma-revyer och också 1963 under pseudonymen Lis Edvardsson publicerat en diktsamling. Ett filmmanus och drygt dussinet romaner kom också att läggas till hennes författargärning.

Några sporadiska återkomster som skådespelerska bjöds publiken på. Sent i karriären gjorde hon sin största TV-roll, en fullkomligt strålande prestation mot Edvin Adolphson i "Markurells i Wadköping" som spelades in 1968. Denna produktion var en lysande svanesång av två av våra största skådespelare.

Eva Dahlbeck tillbringade sina sista år i Schweiz. Hon lämnade ett stort tomrum efter sig i det svenska teaterlivet när hon avled 2008.

Jarl Kulle var under en stor del av sitt liv Österåker trogen. En period bodde han i dragontorpet Tunanäs längst ner på Österskär, men då döpte han torpet till Kullenäs. Senare bosatte han sig i Gregerbodda, någon mil norrut efter väg 276.

Jarl Kulle var skåning, född i Truedstorp 1927 men uppvuxen i Rebbelberga i närheten av Ängelholm. Någon tidig dragning till skådespeleri hade han inte – det var mer jordnära sysselsättningar som låg högst på prioriteringslistan. Han kom dock tidigt i röstträning under ledning av talpedagogen Karl Nygren. Kulle beskriver själv vad som hände: "Jag fick delta i lektionerna och proven. Läraren testade

Eva Dahlbeck

min röst och mitt musiköra, som han nog inte var särskilt imponerad av, men han fann att jag hade uttrycksförmåga."

Så småningom väcktes teaterintresset, men eftersom man omöjligen kunde bli seriös skådespelare med det skånska idiomet måste den "defekten" arbetas bort. Karl Nygren bodde i Stockholm, Jarl Kulle flyttade dit, tog lektioner kvällstid och jobbade som cykelbud under dagarna. Han deltog i Aftonbladets talangjakt – den tidens Idol-tävling – och nådde viss framgång. Med hjälp av sånglektioner hoppades han på en framtid som revyartist, även om han själv insåg att sångrösten på intet sätt var lysande. Senare i livet sa han om sin sång: "Jag sjunger inte – jag imiterar sång." Teaterintresset var i alla händelser väckt, studier vid Gösta Terserus teaterskola följde och vid tredje försöket kom han in på Dramatens elevskola 1946. Under åren på skolan spelade han Jean i "Fröken Julie" och fick lysande recensioner, både i press och av äldre, mer berömda kollegor.

Den avslutade utbildningen ledde till kontrakt med Dramaten, där han spelade en lång rad mindre roller och alternerade med filmroller, fram till 1958. Då

Jarl Kulle som Phileas Fogg i Jorden runt på 80 dagar

lämnade han nationalscenen för Oscars-teatern och rollen som professor Higgins i "My fair lady". Föreställningen blev en succé och följdes av turnéer i landet och gästspel i Göteborg och Malmö. 1963 var han tillbaka på Dramaten för en kort tid, och sedan var det full fart igen. "Hamlet" på Stockholms stadsteater, greve Danilo i "Glada änkan", professor Higgins igen och 1992 tillbaka till Dramaten.

Och mitt i denna turbulens ett stort antal filmroller, av vilka några har blivit stora publikfavoriter. Vi minns säkert alla "Änglar

finns dom", "Sommar nattens leende", "Käre John", "Bokhandlaren som slutade bada" – i vilken han också svarade för regin – och givetvis den magnifika rollen i "Fanny och Alexander".

Jarl Kulle fick utstå hård kritik för sitt mångsysslande. Man hävdade att han agerade enbart för pengar, vilket inte är sant. Han var en professionell yrkesman och försökte alltid göra sitt bästa.

Av sina kollegor rönt han oftast stor uppskattning. Börje Ahlstedt karakteriserade hans insatser på följande sätt: "Han var inte bra i alla roller. Det är ingen. Men när han var bra, så var han så in i helvete bra. Det är inte många som är det!"

Också kritiker och den stora allmänheten såg hans storhet. Man såg förbi de ibland onödigt stora utspelen och tendenserna till divalater och såg kvaliteten som hela tiden fanns. De många utmärkelserna talar sitt tydliga språk. Och som ett ytterligare bevis på hans storhet och den uppskattning han rönt utsågs han att läsa Tennysons "Nyårsklockorna" på nyårsnatten på Skansen: han ansågs vara i samma klass som giganterna Anders de Wahl och Georg Rydeberg.

Jarl Kulle avled på Gregerboda 1997 och är begravd på Roslagskulla kyrkogård.

Om vår nästa personlighet skall vara med i detta avsnitt med teaterskådespelare kan kanske ifrågasättas. Inte av mig, men vid ett tillfälle av Teaterförbundet!

När Bo Parnevik någon gång efter genombrottet ansökte om medlemskap i förbundet nekades han inträde med motiveringen att "imitatörer inte hade i Teaterförbundet att göra"!

Men att Bosse Parnevik är en stor och folkkär underhållare kan inte ifrågasättas! Han föddes 1938 i Göteborg men flyttade tidigt till Munkfors i Värmland, något som fortfarande kan höras på dialekten. Tidigt

uppmärksammades hans förmåga att imitera kända personer och han uppträdde på ungdomsgårdar i trakten.

Bo Parnevik var i ungdomsåren en duktig friidrottare med seger på 110 meter häck i skol-SM 1958 som främsta merit. Det kändes därför naturligt för honom att utbilda sig till gymnastikdirektör, vilket han också gjorde – även om arbetet som gymnastiklärare aldrig har tagit så mycket av hans tid.

Bosse Parnevik

Debuten som imitator i större sammanhang ägde rum på Nalen i Stockholm 1957. Via artistforum 1959 blev hans namn känt och det definitiva genombrottet kom i Hylands Karusellen 1963. Och sedan var det bara att fortsätta på den banan!

Programmet blev ansträngt och hårt – men gav effekt. Han blev en av de mest efterfrågade artisterna i landet, och tiden mellan april och september fylldes varje år av otaliga folkparksframträdanden. Så följde TV-program, bland annat "Party hos Parnevik" som blev en enorm titarsuccé. 1987 kom "Parneviks Oscars-party" som spelades 368 gånger, följt av "Parneviks Cirkusparty" 1993-94, men därefter var det glest med framträdandena fram till 2007. Då producerades "Parneviks Gubbröra", en kavalkad av de mest minnesvärda imitationerna.

År 1966 gjorde Parnevik filmdebut. Filmen hette "Trettio pinnar muck" och var en militärfars som inte glädde någon av recensenterna – den fick nedgörande kritik. Bosse Parneviks roll, 112:an, byggde helt på hans imitationsförmåga och stärkte inte hans aktier i Teaterförbundet.

Vad gjorde Parneviks imitationer så populära? Bortsett från att han på ett förbluffande skickligt sätt återgav "offrets" röst och tonfall var han också mycket skicklig att inför öppen ridå lägga mask

och förstärkte på så sätt intrycket. Många kända personer fick finna sig att imiteras – och de flesta verkade också påtagligt smickrade: Olof Palme, Bengt Bedrup, Ingemar Mundebo och Charlie Norman var bara några i den långa raden.

Men nu har Parnevik dragit sig tillbaka från scenen och tillbringar sin tid som stor restaurangägare och far och farfar till fyra barn och många barnbarn. 1976 köpte Parneviks Tuna säteri på Österskär.

Den siste i raden av teatermäniskor är kanske inte så känd utåt men har ändå spelat en stor roll för kulturlivet här i Österåker. Björn Strand föddes 1943 i Trollhättan och utbildade sig till skådespelare. Han förekommer på film bland annat som en av Tengils män "Bröderna Lejonhjärta" samt i mindre roller i "Sven Klangs kvintett" och "Jag är Maria".

Men det var som VD i Stiftelsen Wira-spelen som Björn kom att göra sin största insats för kulturen. Han var drivande då det gällde att få styrfart på projektet och han blev också projektledare för den omfattande kulturgärningen att renovera de nedslitna Västra Flyglarna vid Margretelunds slott. Dessvärre avled Björn hastigt sommaren 1996 långt innan hans gärning var avslutad, och lämnade ett stort tomrum efter sig.

GUNNAR WINBERG

Vad händer med Kvisslingbytorpet?

Läget kan f.n. enklast illustreras med bilden ovan och följande utdrag ur ÖHF:s styrelseprotokoll (nr 8/10, § 8.2):

–“Sören Norrby gav med stöd av ett utdelat papper en lägesrapport om Kvisslingbytorpet. Han sa bl.a. att Riksbyggen genomfört en rad åtgärder för att skydda torpet och för att förbereda renovering in- och utvändigt. En utförlig antikvarisk förundersökning har gjorts, av Claes Reichmann, som underlag för en rambeskrivning, vilken ännu inte är klar. Riksbyggen fortsätter nu med åtgärder för att med stöd av rambeskrivningen genomföra renoveringen. Utgångspunkten har hittills varit att ÖH skall överta en färdigrenoverad fastighet för att kunna hyra ut denna. Härefter följde en livlig diskussion om bl.a. olika upplåtelseformer och därmed förbundna risker.

Beslut: Redovisningen godkändes. Kontakterna med Riksbyggen

skall fortsätta med syftet att få torpet färdigrenoverat och i ett skick så att det går att hyra ut. Någon ställning till upplåtelseformen behöver inte tas nu utan kan anstå tills vidare. I en överläggning om upplåtelseformen behöver kommunen involveras.”

HANS VON MATÉRN

Stenhagens handel

Interiörbild från epoken Jansson (foto: okänd)

I ett kyrkorådsprotokoll från 1856 omnämnes att en affär hade öppnats i kyrkans närhet. Det var en snickarbod hörande till Smedby som hade byggts om. Den förste handlaren hette Gustaf Söderberg och kom från Altuna i västra Uppland. Han var skriven i Stenhagen redan 1852 och det finns räkningar från honom till baron Oscar Åkerhielm på Smedby från 1853 vilket kan betyda att affären 1856 redan funnits några år. Fram till 1846 fick det inte finnas några butiker ute på landsbygden. Detta år kom den s k Näringsfrihetsförordningen, som stadgade att varje svensk man som gått i nattvarden och var välfrejdad kunde få öppna butik på minst tre mils avstånd från närmaste stad. Närmare fick den inte ligga för att inte orsaka för stor konkurrens med stadens borgare. En förutsättning var att handelsmannen kunde räkna med bråk och föra handelsbok. Det man

fick sälja i butiken var alla slags inhemska varor, utom gifter och brännvin, samt därtill kaffe, te, salt, spannmål, specerier, frukter och frön, tobak, fisk, bomull och bomullsgarn, hampa, lin, ull, fiskredskap, verktyg, färger och färgämnen, tvål, läder och skor, stenkol, kort sagt det mesta som behövdes. Senare tillkom sådana viktiga varor som fotogen, spik och andra järnvaror samt sprängmedel. Gustaf Söderberg dog 1866, bara 39 år gammal, och troligen drev hans änka Sofia Stål sedan butiken i några år. I varje fall är ingen annan handelsman skriven i Stenhagen och 1864 hade bestämmelserna ytterligare liberaliserats så att både män och kvinnor fick driva handel. Tidigt ”Konsum”

En av de tidigaste kooperativa föreningarna i Sverige bildades 1869 i Österåker och fick namnet Österåkers Konsumtions-

förening. Styrelsen bestod av bland andra prosten Samuel Pontén, ordförande, organisten och folkskolläraren Erik Ferngren, sekreterare, och baron Oscar Åkerhielm, kassör. Föreningen övertog Stenhagens handel detta år och drev den i 16 år. Det är inte känt hur många medlemmar föreningen hade, men det högsta kända numret på en medlemsbok är 58. Butiken fungerade från den tiden även som bankkontor. Ett namn som dyker upp vid denna tid är Gustaf Lindblom. Han var född i Norrtälje 1845 och hade som 20-åring kommit till Österåker som handelsbiträde. Han bodde i Åkersberg men bör ha arbetat i Stenhagen som veterligen var den enda affären vid den tiden. 1869-70, det första kooperativa året, bodde han i Stenhagen och tjänstgjorde i affären. Därefter var han handelsbetjänt och handlare på ett flertal ställen, bl a i Bergshamra i Länna, innan han återkom till Stenhagen 1880 och var handelsman de sista fem åren av den kooperativa perioden. Därefter återgick affären i privat ägo genom att den övertogs av butikägaren Karl Viktor Lindberg i Brottbys.

Epoken Lindström

Efter åtta år överlät han affären till Gustaf Lindblom som under tiden hade bott i Klockargården vid kyrkan. Därmed inledes den 60-åriga epoken Lindblom. När Gustaf dog strax efter sekelskiftet övertog sonen Ragnar affären och drev den till 1953. Hembygdsföreningen har ett litet arkiv från den tiden, mest papper som togs tillvara på butiksvinden i samband med att vi installerade golv i östra delen av vinden.

Epoken Jansson

Efter denna långa tid var det dags för ytterligare ett känt namn i Österåkers affärshistoria, nämligen Edvard Jansson, att förknippas med Stenhagen. Edvard hade kommit 1919 från Brottbys med familj och övertagit affären vid Åkersberga

station, "Janssons affär". Barnen Torsten, Vera, Sture och Tage fick tidigt börja hjälpa till. 1941 drog sig Edvard tillbaka och barnen bildade aktiebolag för att driva företaget vidare. 1953 övertog bolaget alltså Stenhagens Handel och fick därmed två butiker i Österåker. Det var mest Vera som skötte säljandet i Stenhagen under den 11-åriga tid Janssons innehade den. Den 11 november 1964 stängdes affären och dagen därpå öppnade Trevehallen, givetvis också driven av Janssons. Stenhagens Handel fick sålunda vara lanthandel i åtminstone 108 år. 1956 utgav Edvard Jansson AB en folder med anledning av 100-årsjubileet. Denna folders text intogs i ett 12-sidigt häfte "TreVeHallens Åkerstorp. Ågarskifte – generationsskifte" som bolaget gav ut 1983 med anledning av att tredje generationen Jansson, nämligen Torstens son Sune, övertog driften av Trevehallen. 1968 hade Janssons affär vid stationen lagts ner inför den förestående centrumomvandlingen och därefter hade bolaget bara Trevehallen kvar. Häftet understryker med hjälp av några små berättelser den stora sociala betydelse lanthandeln hade. Närheten till fattigstugan-ålderdomshemmet betydde att gubbarna därifrån ofta fanns vid affären för att prata med folk och kanske få gå något ärende eller hjälpa till på annat sätt. Särskilt nämns Wilhelm Eriksson som var lam i båda benen och bodde på övervåningen. Han tog sig varje dag krypande nerför trappan och över vägen och svingade sig med sina starka armar upp på en lår innanför dörren till handelsboden. Där satt han sedan i timmar och pratade med kunderna. "Calle Gabriel", också boende i ålderdomshemmet i början av 1900-talet, hade specialiserat sig på att göra metspön som han sålde vid affären. Kunderna var skolpojkar i Västra skolan, en annan granne till affären. "Spöet kostar 15 öre, flöet 5 öre, reven 3 öre och kroken 2 öre,

Stenhagens handel som den ser ut idag (foto: H. v Matern)

och så får du alltsammans för 25 öre!" var hans smarta försäljningsargument.

Österåkers första pub?

Affären hade rätt, enligt kommunalt beslut, att sälja öl till avhämtning, något som inte var lätt att rätta sig efter. Den törstige kunden ville förstås dricka sitt öl genast. En kompromiss som visade sig fungera var att kunden avhämtade ölet och gick ut i lagerlokalen eller upp på vinden för att dricka. Bevis på detta var den stora mängd pilsnerkorkar som vi hittade när vi som ovan nämnts installerade golv på vinden.

Det som senare hände med Stenhagens handel följde en vanlig modell. Huset stod tomt och förföll en tid. Någon slog larm om att huset borde bevaras och rustas upp. Hembygdsföreningen fick huset med tomt som gåva och gjorde upprustningsjobbet. Som hyresgäster har vi haft Österåkers Slöjdgille och sedan Åkersberga Slöjd- och Vävförening, som båda har samarbetat med hembygds museet, i gamla fattighuset, och haft kafeservering de dagar museet varit öppet.

CARL-GÖRAN BACKGÅRD

Citat

Imre Kertész:

"Livet måste vara ett stort privilegium eftersom vi vid dess slut måste betala för det med döden."

Per Wästberg:

"Om kärleken vore värdelös bara för att den inte varar för alltid, vore livet värdelöst av samma skäl."

Vi har hittat en pyndare!

Tillsammans kan hembygdsforskare och museifolk göra fynd.

Pyndaren från Garde 62:1, Gotlands Fornsal, har dubbla ringhandtag. På den 52 cm långa runda stängan är den 12,5 cm fyrsidiga änden avdelad för fästet av den 16 cm långa kroken och två ringhandtag. Den skjutbara lodkulan väger 2,91 hg.

Foto: Raymond Hejdström, Länsmuseet på Gotland.

Ett fynd för tjugo år sedan

Skärgårdshelikoptern smattrar över våra huvuden på sin väg till landningsplattan alldeles intill oss. Vi, det är fornlämningsgruppen i Österåkers Hembygds- och fornminnesförening, som står i en liten dunge mellan gymnasieskolan och bowlinghallen i Åkersberga. Systrarna Anita Andrén och Marianne Löveborg ska visa oss var de gjorde sitt järndepåfynd en höstdag 1986. Det var ett fynd som inspirerade dem att delta i amatörarkeologiska utgrävningar varje sommar sedan dess. Studiecirkeln hade grävt intill en stor sten, när Anita och Marianne stötte på vad de andra trodde var järnskrot. (bild 1)

Men systrarna tog kontakt med Lena Thålin-Bergman, antikvarie på Historiska museet. Hon insåg att det var föremål från vikingatiden, som av jordfärgen att döma hade lagts ner i en skinsäck. I sin analys kom hon fram till att det var ett ringspänne utan nål, tre st plogbillar, varav två sittande i varandra, fem st järnstänger, varav

en längre möjligen ristad, en med spets och hål och en med skadad ögla. Järdepången låg 3 dm ner på 16-metersnivån och antikvarien daterade föremålen till 900-tal.

Var fyndplatsen en tullstation? Studiecirkeln hade valt utgrävningsplatsen Runö 7:10 i Österåker därför att den legendariske hembygdsforskaren Alfred Westerberg redan 1977 hade uppmätt kvadratisk stenformation 10x10 m med en öppen sida mot sydväst på granntomten som ligger på 12-metersnivån. Den andre kände hembygdsforskaren Henning Loggert ansåg att den 80 meter långa moränåsen med fornminnena från någon gång på 7-900-talen har terrasserats med stensatta kanter. Vallen syns ännu tydligt vid gångvägen i söder. På vikingatiden var området en holme vid den smalaste delen av Långhundaledens utlopp i Trälhavet. (bild 2) I detta strategiska område bör det ha funnits en spärr för kontroll av fartygspassagen. Loggert menade att en bevakningsgrupp från Karlby vid Åker (Åker), ett viktigt

maktcentrum med platåhus 2 km längre in i Långhundaleden, kontrollerade sjöfarten här. Kanske var detta också Åkers äldsta Tuna innan ärkebiskopen byggde sin borg Biskopstuna närmare Trälhavet. Den uppgångade infarten vid Gottsundaborgen fungerade inte längre när båtarna blev för djupgående. Den här infarten förbi Husby måste också överges på 1300-talet, då endast Åkers ström återstod. Men på vikingatiden kunde man lägga till med båtar på udden nedanför fyndplatsen och ha uppsikt över vattenleden in mot Hagbyån och Stavaviken. Mitt emot ligger den välbevarade Husbykullen med ett stort gravområde och naturliga hamnpirer söderut mot Trälhavet. När det muddrades härom året för en segelbåtshamn i Tunafjärdens mynning 1 km söderöver, hittade man delar av två gamla skeppsvrak i gyttjan. Forntidsforskaren Daniel Tilas skrev på 1750-talet att det här vid Åkers ström fanns en urgammal marknadsplats där skärgårdsbor från Värmdö bytte sill mot säd med bönder ända från Husby-Långhundra under överinseende av några mäklare från Åker.

Fornminnet som försvann

I tjugo år har den smala dungen i slutningen där vi står bevarats obebyggd trots att ett industriområde kommit allt närmare. Detta tack vare de fynd som gjorts. Men det fanns ett problem. När vi våren 2007 frågade efter fornminnena/ järnfynden på Historiska museet, Riksantikvarieämbetet och ATA hittades inga registrerade föremål från Runö 7:10.

I september samma år fick jag ett mejl från 1:e antikvarie Lotta Fernstål på Historiska museet. Föremålen hade inte inkorporerats i samlingarna tidigare, men nu hade man konserverat dem och hon inbjöd oss att få se dem. Så i oktober fick hela gruppen komma ner i Historiska museets magasin och med vita handskar ta i "järnskrotet" för att undersöka det.

De tre årderbillarna kunde mycket väl ha använts i spetsen på en enkel tråplog liknande den som finns i museets vikingautställning. Sidorna var inböjda för att visa att järnet var av smidbar kvalitet.

Men var ringen verkligen avsedd till dräktspänne och var det en skadad ögla och inte en krok på en av de fem stängerna? En av stängerna hade rätt otydliga streck med 3,5 cm:s mellanrum. Vi pusslade med stängerna, som hade blivit avbrutna, och undrade om de inte varit någon slags våg i skinsäcken i stället. Lotta Fernstål trodde att det i så fall var en vikingatida pyndare med vilken man vägt varor i markpund.

Vad är en pyndare?

Några dagar senare besökte jag forskardagarna vid Stockholms universitet. Där träffade jag arkeologen Lena Holmqvist-Olausson, som i många år framgångsrikt grävt i Birka. Hon tipsade mig om att ta reda mer om vägtypen pyndare i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (Malmö 1956). Där och i Svensk uppslagsbok fick jag veta att pyndare användes från vikingatidens början för snabbvägning av varor och betalningsmedel. Det är en stångvikt med fast handtagsring intill en krok för varan som ska vägas. Jämvikt nås genom att en lodkula (pund) skjuts längs viktstängan, där markeringar anger vikten. (bild 3) Därav kommer viktmåttet markpund, som senare också användes på kontinenten. Det var frisiska och slaviska köpmän som förmedlat kunskaperna om detta vägningssystem som uppkommit i den romerska kulturen 200 e Kr med normen 24,5 g. Under vikingatiden hade frisiska handelsmän från Dorestad stationer både i Birka och Sigtuna. Man har hittat vikingatida viktod som har arabiskt mönster, s.k. kuboktaedrisk. Men man vet inte efter vilket viktsystem pyndare blivit graderade eftersom så få pyndare har hittats. Ett markpund har troligen

Föremålen som låg i skinsäcken på Runö 7:10 och som nu förvaras i Historiska museets magasin. Pyndaren längst ner på bilden. De dubbla årderbillarna på 14 x 9 cm vägde 371 g och den enkla avbrutna billen på 16,5 x 9 cm vägde 440 g.

varierat mellan 2 och 4 hg. Mark blev senare beteckningen för ett myntvärde.

Efter Birkas fall 970 anlades internationella handelsplatser, Björköar, vid Östersjöns kuster för handel mellan Mellansverige och Ryssland. Den gemensamma viktstandarden var birkiska pund för skatteuppbörd och varuhandel med t ex spannmål, smör, honung och fisk men också för statsexport av järn. Mot vikingatidens slut fanns stationära kraftigare pyndare vid handelscentra där tyngre och skrymmande varor kunde vägas. Under medeltiden ersattes pyndare med besman, som också hålls i händerna. Men på den sitter tyngden fast i stångens ände och handtaget skjuts i jämviktsläge. Besman har använts av fiskare och bönder på marknader ända in på 1900-talet. Först i början av 1600-ta-

let kunde Karl IX införa ett enhetligt statskontrollerat viktsystem i Sverige.

Pyndare har hittills bara hittats på Gotland. Med de nya kunskaperna om pyndare återkom vi några stycken till Lotta Fernstål på Historiska museet. Med hjälp av deras nya databas kunde hon hitta två andra pyndare. Det visade sig att de båda andra kom från Gotland och var ganska lika vår. Vi fick mäta och väga SHM 13214, en komplett pyndare som kommer från Hallfreda, Follingbo socken på Gotland, och jämföra den med delarna i vårt järndepåfynd. De var mycket lika.

Pyndarestången från Runö var 65,5 cm lång medan den gotländska stången bara var 52 cm lång. Det tyder på att Runöpyndaren använts för att väga tyngre varor än Hallfredapyndaren. I stångens ände satt en handtagssring och en krok fast med

byglar och bultar, så konstruktionen var densamma på båda, även om byglar och det flyttbara lodet saknades till vår pyndare. Ringarna var båda ovala 10x9 cm och med en öppning för att kunna hakas fast. Den svagt ovala formen hindrar den öppna ringen från att lossna. Vår krok var avbruten i spetsen och saknade fäste. Den gotländska pyndaren var elegantare och lättare än det grova ojämna smidet i vår pyndare från fastlandet.

Den andra pyndaren på Historiska museet SHM 21592 har en intressant historia och finns i Vikingar, monter 13, Mästermyrfyndet från Gotland. Den låg i den innehållsrika verktygslådan, som hittades i Mästermyren 1936. Gunilla Larsson har i sin doktorsavhandling ”Ship and Society” (Uppsala 2007) förklarat av verktygen har tillhört en skeppsbyggare, som varit specialist på att både snickra och smida.

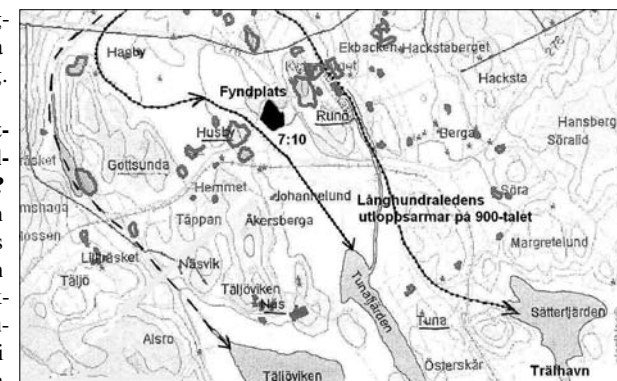
En tredje gotländsk pyndare hittade jag genom att söka i FMIS, Riksantikvarieämbetets databas Fornsök på Internet. Den pyndaren hänger i basutställningen på Gotlands Fornsal i Visby, så jag kontaktade Malin Lindquist, Läns museet på Gotland, som gav mig mer information. Pyndaren hittades 1940 vid plöjning på Garde 62:1. (bild

Bevis på skatteuppbörd eller järnexport?

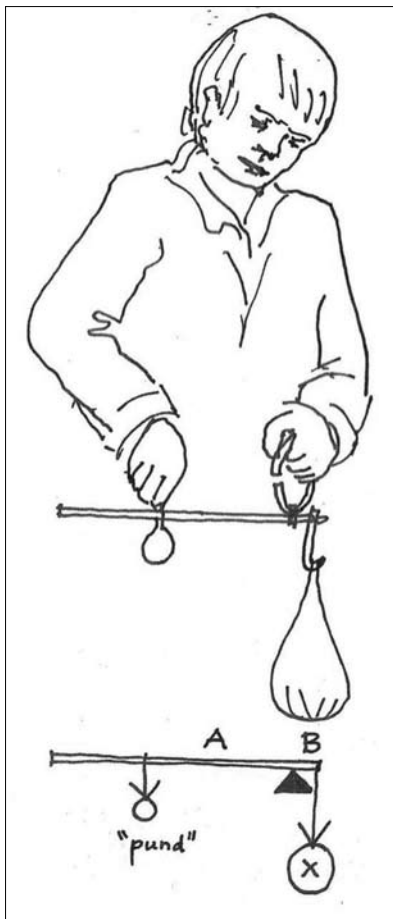
Garda är en socken nära Östergarns hamn och en förmodad marknadsplats i Ljugarn. Hallfreda i Follingbo socken ligger nära Romatings- och handels-

plats liksom Mästermyr mitt på ön och i Gotlands bästa jordbruksområde. Sammanhanget kan tyda på att pyndarna användes för att väga upp varor som skulle säljas eller lämnas i skatt. Den gotländska handeln med Östeuropa har varit lukrativ och troligen understödd Birka. Men i slutet av 900-talet har gotlänningarna gjort uppror tills ett freds- och handelsfördrag med sveakungen har skett omkring 1050 (Vikingatidens ABC). Eftersom alla tre tidigare kända pyndare har påträffats enbart på Gotland har de kanske använts när svearna kom för att hämta skatteuppbörden.

Vad kan då den grövre pyndaren från Runö 7:10 i Österåker ha använts till? Ingen lodkula har påträffats men tre årderbillar i samma skinsäck som pyndarestängerna. Den smalare avbrutna stängan mätte 65,5 cm. Var de kraftigare två stängerna på 14 och 15 cm. har suttit är osäkert men kanske i krokens förlängning. Den ensamma årderbillen väger 440 g medan de två inkilade mindre tillsammans bara väger 371 g. Storleken på en träårder eller kanske en träspade har avgjort utformningen. Eller har billarna tjänstgjort som mall och motvikt när man skulle kontrollera järnvaror till försäljning? Inte långt från fyndplatsen ligger Smedby och Åker

a *Fyndplatsen Runö 7:10 intill ås som terrasserats med stensatta*
s- *kanter.*

Idéskiss av Heather Robertson visande principen för pyndaren.

Exempel:

Om A är 10 cm och B är 2 cm blir vikten 5 pund.

Jonsson anser att skatten är kunglig och en insamlad förmögenhet från järnexport. Vintertid transporterades järnet från norra Uppland, Gästrikland och Bergslagen till upplagsplatsen här vid kusten. Sommartid transporterades sedan järnet med havsgående båtar till kontinenten. Järnexporten från Mellansverige ökade kraftigt i slutet av vikingatiden. Efterfrågan bör också ha funnits i svearnas och gutarnas egna intresseområden i Baltikum och Östeuropa. Men från Tyskland importerades välsmidda frankiska svärd och det livsnödvändiga saltet i utbyte mot pälsar och kvalitetsjärn.

Samarbete ger intressantare frågor.

1979 startade eldsjälarna Alfred Westerberg, Henning Loggert och Karl-Erik Mörk Arbetsgruppen Långhundraleden för att överbrygga klyftorna mellan akademiska forskare och amatörer inom lokalhistorien. Grundarna är nu borta, men samarbetet mellan de 16 ingående hembygdsföreningarna i två län från Trälhavet till Gamla Uppsala och museiforskningen har utvecklats mycket positivt.

Vi kommer aldrig att få de definitiva svaren, men i ett gott samarbete mellan dem som har lokalkunskapen och de som har överblicken i museisamlingarna kan vi ändå ställa de rätta frågorna. Och även om skeppen för länge sedan slutat passera dungen som en gång var den lilla ön vid Långhundraledens mynning fortsätter kommunikationerna från havet med den smattrande helikoptern över våra huvuden.

GUDRUN VÄLLFORS

Textochfoto: Gudrun Vällfors 2008-02-20 (tidigare publicerad i Ledungen nr 2/2010)

med sina gamla smedjor och slagghögar. Kan billarna ha tillverkats i Billsta 2 mil längre upp i Långhundraleden? Vid Husby på andra sidan leden är en lansbärande stormannakrigare begravd i en hög mitt i Företagscentrum. Där har också stora mängder båtnitar påträffats vilket leder tanken till ett båtvarv. I Näs vid Trälhavet söder om Husby påträffades år 1703 en jättelik silverskatt på 4,3 kg från 1000-talets början med främst tyska, böhmiska och bysantinska mynt. Professor Kenneth

Rydboholms slott

Slottet från söder. Foto Bengt A. Lundberg 1997.

Med den här artikeln inleder vi en serie som ska handla om slotten i Österåker - Margretelunds slott, Östana slott och Rydboholms slott.

Man brukar säga att Sveriges historia är dess kungars och på samma sätt kan man säga att Österåkers historia är dess slotts och herresätens historia. Det var till stor del tack vare dessa gods och deras makthavare som trakten kunde utvecklas och växa. Det illustrerades väl av Hembygdsföreningens utställning på Hembygdsmuseet med temat "Österåkersbondens förvandling ....etc - 150 års näringsutveckling".

Om vi börjar med Rydboholms slott, så sträcker sig dess anor ner i järnåldern säger Alf Nordström i boken Kring Trälhavet, vidare att "egendomen torde ha tillhört Sture-släkten åtminstone sedan 1400-talets första del." Han säger att den förste medlem man

kunde belägga är Anund Sture (död 1434) som antas ha låtit bygga Östra Ryds kyrka. Men redan 1311 vet man att Heliga Birgittas far Birger Pettersson köpte Rydboholm.

Rydboholm ligger i förutvarande Östra Ryds socken, numera Österåkers kommun. I boken Rydboholm - Från befäst sätesgård till empiresslott av Karin Andersson utgiven av Riksantikvarieämbetet 2002 kan man få omfattande information om slottet och dess historia (finns i Åkersbergas bibliotek samt i Hembygdsföreningens arkiv). Även i boken I Roslagen av Gabriele Prenzlau-Enander finns information att hämta.

I den förra kan man läsa att slottet har en historia som går tillbaka till medeltiden med rikshistoriskt kända ägare från Sture- och Vasaätterna. Enligt traditionen var det på Rydboholm som Gustav Vasa föddes, något som också tycks historiskt bestyrkt. Innan han blev Sveriges konung skrev han

Vasarummet mot sydöst. Det mest kända i slottet på grund av sin bevarade, över två meter höga renässanspanel. Foto Bengt A. Lundberg 1997.

sig Gustav Eriksson till Rydboholm. Då arvet efter hans föräldrar skiftades 1530 tillföll Rydboholm med underliggande enheter hans syster Margareta, änka efter riksrådet Joakim Brahe till Tärna i Södermanland och några år senare blev hennes son Per Brahe d.ä. ägare. Godset kom sedan att i 400 år stanna i ätten Brahes ägo. Godsmassan förändrades med tiden men Rydboholm förblev under alla tider hemmet och hjärtpunkten för ättens familjeliv. När den siste av Braheätten, Magnus Brahe, dog 1930 övergick Rydboholm till systersonen Fritz Wilhelm von Essen.

En rak allé knyter ihop Rydboholm med Östra Ryds kyrka, där Braheätten har sitt eget gravrum med porträtt, epitafier och stamträd. Den siste som begravdes där var Magnus Brahe. Eftersom han avlidit utan en son uteslöknade den grevliga ätten med honom. Efter hans gravsättning 1930 roddes ärkebiskopen Nathan Söderblom ut på Kyrkfjärden tillsam-

mans med nye ägarens äldste bror Fredrik von Essen och under högtidliga former kastade han nyckeln till valvet i sjön.

Rydboholms intressanta historia kan man ytterligare fördjupa sig i om man läser Carin Bergströms bok Stina Piper som handlar om Erik Brahes andra hustru Christina (Stina). Han gifte sig med henne bara två år innan han blev avrättad. Vid 1756 års riksdag avslöjades han nämligen som delaktig i den intrig som syftade till att utöka kungamakten, och för detta dömdes han till döden. Han avrättades på Ridarholmen i juli samma år, 34 år gammal. Efter makens avrättning fick Stina Piper behålla sina gods, bl.a. Rydboholm som så småningom övertogs av sonen Magnus Fredrik Brahe. När han gifte sig år 1779 gav han Rydboholms slott till sin brud Ulrika Koskull som morgongåva. Han lät anlägga en stor engelsk park väster om slottet. Den är till stora delar bevarad. En del av

ekonomibyggnaderna runt slottet är bevarade, bl.a. det ståtliga godskontoret och orangeriet från 1700-talet.

Till slottet hör det fristående Wasatornet som ibland visas för besökande. Det är en unik byggnad. Troligen byggdes det samtidigt som slottet och blev färdigt 1548 och är rätt nyligen restaurerad. I den översta våningen

finns en välbevarad renässansinredning. I boken av Karin Andersson kan man läsa om de omfattande restaureringsarbetena av tornet och byggnaderna i övrigt och få del av vackra bilder av slottet både inifrån och utifrån. Där sägs att det finns stora likheter mellan Rydboholms slott och Gripsholms slott. Under 1540-talets senare del då Rydboholm stod under uppförande, var Gripsholm i det närmaste färdigt och det finns dokument som tyder på att man använde byggmästare och konstnärer från Gripsholmsbygget.

Slottet finns även med i Erik Dahlerghs praktverk från 1660-talet, Svecia Antiqua et Hodierna.

Något om dagens ägare

Idag ägs Rydboholm av syskonen Magnus von Essen och Elisabeth Douglas född von Essen (syskonbarns barnbarn till den siste greve Brahe) samt hennes familj.

Slottsparken är nu mycket välbevakad. Runt parken löper ett stängsel med låsta grindar, vilket har sin naturliga förkla-

Panelen på västväggen i Vasarummet med dörrarna till trappa och burspråk. Foto Bengt A. Lundberg 1997.

ring. Vid samtal med Elisabeth Douglas kommenterar hon detta: - Engelska parken på ca 80 hektar är alltid öppen för allmänheten. Staket och grindar kom upp när folk inte respekterade skyltar utan körde omkring med bil i själva slottsparken och upp på slottsgården mitt i natten.

HANS VON MATÉRN

Ref. litteratur:

Kring Trälhavet – 4000 år i Vaxholm av Alf Nordström, Liber förlag, Stockholm 1980.

Rydboholm – från befäst sätesgård till empiresslott av Karin Andersson, Riksantikvarieämbetet 2002 (finns till salu från Elisabeth Douglas).

Stina Piper av Carin Bergström, överintendent för Kungl. Husgerådskammaren med Bernadottebiblioteket, f.d. museichef för Skoklosters slott och docent i historia. Atlantis förlag 2007.

Måla om ?

Vi erbjuder kostnadsfritt hembesök med professionell rådgivning - hemma hos er!
Boka tid för ett besök och få tekniska råd och offert på material.

colorama

Öppettider:

Månd-fred 8 - 18 • lörd 9 - 14 • sönd 10 - 14

Adress: Rallarvägen 7 • **Tel:** 08 540 207 39

www.painthouse.se

SÖNDAGSÖPPET!

HYR "VITA HUSET"

och dansbanan
för

föreningssammankomst • körövning • jubileumsfest
kamratfest • föreläsning • dop • utställning • m m

För bokning och närmare hyresinfo:
Tel 0703-9978260/ nytt efter 1 januari: 070- 685 29 00

**ÖSTERÅKERS HEMBYGDS-
OCH FORNMINNESFÖRENING**

